

Els grups i les seves dinàmiques: el paper de les relacions i l'estimació

Una primera pregunta: és suficient parlar d'identitat per entendre el creixement?

Darrerament s'ha parlat molt de la construcció de la identitat, i sens dubte és un aspecte fonamental a l'hora de pensar en l'educació i l'escolarització. Certament sense la consolidació de la identitat es fa difícil imaginar el creixement de les persones. A més, tenint en compte els nostres orígens i condicionants a l'hora d'esclatar a la vida¹, el desplegament de la identitat forma part d'un dels processos més complexes de la nostra existència.

Em plantejava, però, si també podria estar-se donant una certa ressonància inconscient, no apreciable a simple vista, fins a cert punt perversa, entre el tipus de societat neolliberal en la que estem submergits, i aquest interès àlgid per tot el que fa referència a la identitat. Dit d'una altra manera, em preocupa que, amb el bombardeig dels mitjans de comunicació per tal d'atrapar-nos en el consumisme, i a un culte pel benestar sense referents ètics, no s'estigui produint una confusió entre individualisme i identitat. Si aquesta hipòtesi fos certa estaríem corrent molts riscos, i algunes conseqüències ja les patim abasta i tristament. Per això em va semblar molt suggerent que en aquest monogràfic poguéssim plantejar-nos la dimensió del grup, perquè integra, en la seva mateixa constitució, l'àmbit de les relacions i de la comunicació, paradigmes inexcusables per a pensar en la transformació del món en el que vivim.

Una mirada als grups des de la perspectiva de l'organització

Podem plantejar-nos aquesta reflexió sobre els grups des de perspectives diverses i complementàries. La més amanida en el context escolar és la que té a veure amb els aspectes organitzatius i els de caire pedagògic. També podem parlar sobre els aspectes específicament relacionals, és a dir, des de la forma com s'estructuren i de les dinàmiques que els caracteritzen, així com introduir una perspectiva de caire més metafòric, que d'alguna manera ens ajudi a transcendir possibles justificacions que podrien caure en un excés de funcionalisme.

Encara que ja soni a tòpic, els referents organitzatius i pedagògics a les escoles giren sempre al voltant de quatre grans direccions: el temps, que és l'eix més revolucionari de tots²; l'espai, aparentment més senzill de gestionar a l'hora d'introduir-hi canvis; els materials, sobretot si som capaços d'anar defugint de les limitacions dels llibres de text i dels materials didàctics tancats; i els agrupaments. Tan sols cal fixar-se en el protagonisme que adquireixen aquests quatre aspectes en estratègies pedagògiques tan significatives com el joc heurístic, els racons, els tallers o els projectes, per adonar-se de la seva rellevància.

En aquest sentit, no hi ha cap mena de dubte de que la forma de gestionar els grups configura una manera específica de fer escola. A tots ens ve al cap la imatge d'un grup classe que traspua uniformitat, en les formes externes (distribució de les taules, informacions penjades en els plafons, ...), en els continguts d'aprenentatge, en les respostes esperades, ... La forma d'agrupar els alumnes té conseqüències diverses, cal clarificar explícitament les intencions d'allò que perseguim per adequar-ne l'estructura. Està clar que si una sala de psicomotricitat és petita, millor desdoblar el grup; que si volem que una conversa sigui realment dialògica, cal plantejar-la en grups reduïts; que l'experimentació dona millors resultats si es fa en col·laboració amb els iguals; que certs tipus de traspàs d'informacions es rendibilitzen millor en gran grup, si després hi ha oportunitats de posar-les en pràctica en petits grups, ... Els llibres de pràctica pedagògica estan plens d'aquests tipus d'estratègies ajustades a les primeres etapes de l'escolarització dels infants.

De totes maneres penso que hi ha alguns elements a considerar una mica més en aquesta dimensió organitzativa i pedagògica, tot i que tampoc m'hi estendré massa ni parlaré de totes elles, deixant-les emmarcades a nivell de preguntes, per algunes de les quals, de ben segur, trobareu indicis de possibles respostes en els articles que vindran a continuació. Són preguntes que tots nosaltres ens hem fet més d'una vegada, i resulten un bon estímulo per a fer un tractament dels grups ajustat a les necessitats dels infants i de l'escola:

- . quin ha de ser el paper de l'adult en relació amb el grup?
- . quina funció ha de desenvolupar la tutoria en la vida i la dinàmica d'un grup?
- . com cal plantejar els reforços i amb quins criteris?

¹ Per entendre millor el que això implica caldria parlar amb més profunditat dels processos de diferenciació i separació, que s'inicien en el moment del naixement i que continuem desenvolupant al llarg de tota la vida ("Vínculos afectivos: formación, desarrollo y pérdida", J. Bowlby (Morata-1986)

² Sols és possible un canvi de fons en les dinàmiques escolars si es fa una anàlisi profunda sobre la distribució i la ocupació del temps, amb més raó de ser després de l'aparició dels especialistes

- . quin paper han de jugar els especialistes, els col·laboradors externs, les pròpies famílies, ...?
- . quins criteris es poden seguir a l'hora de plantejar-se un desdoblament o una situació de cointervenció?
- . com s'han de dur a terme els processos d'adaptació, el pas de les diferents etapes educatives, la integració de l'alumnat nou-vingut, ...?

Tan sols a tall d'exemple, pel que fa al paper de l'adult se m'acudeixen diverses imatges-metàfora: l'adult-tarima, un adult que actua des de la distància pensant que això li dóna neutralitat, equanimitat, justícia; l'educador-eficient, al que l'importa més el que s'ha d'aprendre que el com i el perquè; l'educador-profeta, que mostra els valors a imitar, ... Totes aquestes imatges tenen a veure amb un estil educatiu en el que els mestres no són prou conscients de que formen part del grup, que allò que hi passa té a veure amb ells, i el que hi fan repercuteix en el propi grup. Aquests mestres tenen dificultats per entrar en sintonia amb el grup i les possibilitats de comunicació i creixement que en ell s'hi donen disminueixen significativament.

Fent especial esment a la darrera pregunta, és d'una importància vital preveure, anticipar, tot allò que fa referència als processos d'adaptació, i caldria completar aquesta referència amb les imatges del que comporta l'acompanyament i l'elaboració de les pèrdues. El procés d'adaptació és una forma de garantir el respecte per les persones i les seves singularitats, és un acte contractual d'acollida i seguretat. És necessari mantenir-lo des de l'acompanyament dels diferents esdeveniments que l'infant viurà al llarg de la seva relació amb el grup, i en el cas d'un canvi, d'una pèrdua, cal també anticipar-la, sempre que es pugui, i permetre que se'n pugui elaborar el dol en funció de la intensitat de la vivència. L'anticipació és una bona eina, però també caldrà actuar específicament quan la situació ho requereixi, i acompanyar quan es produeixi algun tipus de trauma específic.

Per exemple, cal anticipar l'arribada i la marxa de l'escola, el pas d'una classe a una altra, d'una etapa a la següent, el canvi de tutor/a, ..., i quan més gran sigui el salt més caldrà tenir cura de la forma com ho viuen els educadors/es, els infants, i també llurs famílies. Cal posar molt d'èmfasi al pas del món familiar al món de l'escola, i això cal anar-ho reactualitzant amb el pas dels anys. Els grups es ressenteixen molt d'una gestió insuficient de tots aquests aspectes. Lligat a això podríem parlar, també, de la capacitat d'autogestió i d'autoorganització del grup per a facilitar el procés d'adaptació de nous membres, especialment en el cas dels infants que provenen d'altres cultures. El fet que l'adult contempli aquesta perspectiva, que té molt a veure amb els aspectes organitzatius i les actituds, ho pot facilitar en bona mesura.

Podem afegir algunes preguntes més a les ja plantejades, que ens ajudaran a avançar en aquesta conceptualització dels grups:: què vol dir aprendre en grup?, o per què malgrat els beneficis de la vida en grup i dels diferents tipus d'agrupament, hi ha cada vegada més infants que tenen dificultats per a participar-hi sense generar malestar, per a ells mateixos i per a la resta?, o si és suficient pensar que l'infant conviu amb d'altres per a considerar aquest conjunt com un grup?, i també, què deu comportar voler estar amb d'altres i compartir experiències? També es fa necessari plantejar-se un parell de controvèrsies que giren al voltant del tema dels agrupaments: la dualitat simetria-assimetria, en quant a la seva composició, i la de l'homogeneïtat-heterogeneïtat, en quant a les característiques dels infants. Lluny de polemitzar respecte això tan sols plantejo rescatar la necessitat d'enfocar-ho des de la dimensió de la riquesa de la diversitat i des de la vitalitat de la complexitat, dos paradigmes prou potents per clarificar aquests dubtes, que de ben segur ens portaran en una bona direcció que eviti la simplificació i la fantasia de que és possible controlar totes les variables.

Penso que resulta estimulante partir d'aquest tipus de qüestions que van portant-nos cap als aspectes relacionals, que a banda d'oferir nova llum al voltant del tema dels grups, ens ajuda a interpretar els resultats aconseguits amb les diferents intencions de cadascuna de les formes d'agrupament.

La perspectiva relacional

De la mateixa manera que no puc deixar de pensar en la component biològica en els processos de creixement dels bebès, i de les persones, de la que emergeix la força del viure, tampoc ho puc fer a l'hora de pensar en els grups. Podem fer aquesta anàlisi observant el desenvolupament de les dinàmiques dels grups al llarg de l'evolució dels éssers humans, lligant-ho a l'estructuració del sistema nerviós. En l'àmbit del cervell reticular parlem d'aquells aspectes que regulen els automatismes per sobreviure, que tenen també a veure amb la conquesta i la conservació del territori, i aquí apareixeria una primera condició del grup, arcaica, a vegades agressiva, sens dubte visceral.

En el moment que parlem del cervell límbic, que ens porta a pensar en la memòria emocional de l'espècie, és quan apareixen els aspectes més significatius de les capacitats dels nostres avantpassats

més llunyans per a constituir-se i conservar-se com, i des del grup. Finalment les meravelles de l'evolució van portar-nos en la direcció del llenguatge, que enriqueix les possibilitats de comunicació, i molt més endavant, apropant-nos a temps evolutius molt més pròxims, arribem a la cultura, gràcies al desplegament cada vegada més sofisticat i complex del còrtex i el neocòrtex.

Des d'aquesta perspectiva, un grup necessita d'un territori, una classe, que ha de ser un espai seguritzant, no pot ser improvisat ni excessivament fluctuant, ni pot estar superpoblat, especialment si parlem d'infants petits. Necessita, des d'aquesta seguretat, sentir que no ha de lluitar per sobreviure, que en clau relacional vol dir que en el context hi circula l'amor sense condicions, xantatges o compensacions, sovint reclamades inconscientment pels adults. Això evita l'estrès relacional i disminueix l'agressivitat i els conflictes. En paraules de Mauricio i Rebeca Wild³, si es donen aquestes condicions favorables, un grup pot "autorealitzar-se" com a tal, pot desplegar les seves potencialitats cap el creixement, que es podran utilitzar en benefici de cadascun, i de tots els seus membres a la vegada. Aleshores el grup adquireix un gran valor perquè pot acollir adequadament a tots els que participen d'ell.

Aprofundint una mica trobem paral·lelismes entre l'infant que ha de sentir que pertany a un col·lectiu per tal de construir la seva identitat, amb la del grup que alhora pertany a un grup més ampli, com és l'escola, per a poder construir la seva història. És la idea sistèmica de totalitat i de circularitat, són les xarxes relacionals en les que estan en constant interacció les parts i el tot, sabent perfectament que el tot, és a dir, el grup, o el grup de grups, com quan parlàvem de l'escola, sempre és més que les parts, que no es tracta d'una suma sinó de quelcom més potent. Això ens ha de donar molt que pensar. Un grup és un sistema, un organisme amb vida pròpia d'una vitalitat indescriptible, i per tant cal aprofitar-la, en benefici de les inividualitats, permetent que sigui el propi grup el que reguli part dels seus conflictes, i en benefici de la col·lectivitat, aportant allò que li és peculiar.

Tot això ens porta a pensar en les relacions dins del grup com a relacions de corresponsabilitat en les que s'ha de donar un cert equilibri entre el que uns donen i els altres reben, i viceversa, a l'hora que cal tenir cura de que es respectin les diverses funcions i rols que s'hi contemplan. Aquest podria ser un bon punt de partida per a parlar dels lideratges i dels conflictes per incompatibilitats. Si el territori i la pertinença donen una base estable i segura al grup, aquest equilibri, i el respecte entre funcions i rols, permet que el grup esdevingui aquell organisme viu que, lluny de sumar individualitats, fa emergir el millor de cadascun dels seus membres per enriquir les possibilitats i les tasques col·lectives. Quan un grup funciona sota aquest paraigües resulta molt estable i creatiu, i el seu creixement, i la seva expansió com a membre d'altres grups més amplis, és molt significatiu, a banda del benefici que n'obtenen els seus components. En aquestes condicions un grup constitueix la seva pròpia cultura que a la vegada enriqueix la cultura del context.

Calen condicions específiques, doncs, perquè un grup esdevingui com a tal i es pugui projectar. Sens dubte cal afegir a aquestes condicions l'autonomia i la cooperació. Si així és, apareixerà la creativitat i es construirà coneixement compartit, condició indispensable per a un bon aprenentatge de significats i sentits. Ben al contrari, un grup en el que no es garanteixi la pertinença, en el que no es fomenti l'autonomia, serà un grup que entrarà en conflicte degut a que haurà de resoldre les seves necessitats més primàries, incapaç, alhora, de créixer, perquè estarà excessivament pre-ocupat en resoldre aspectes vitals per a la seva supervivència, amb la qual cosa no s'autorealitzarà i no créixerà a cap nivell, per suposat tampoc a nivell cognitiu.

També és cert que el grup es constitueix amb infants concrets i si aquests no tenen les condicions de vida familiar necessàries, aporten al grup els seus propis conflictes. Calen condicions prèvies abans de compartir l'aventura de constituir-se en un grup com ho és una classe. Malgrat tot, el fenomen de la resiliència, la bona gestió que se'n faci a través de potenciar els propis recursos del grup per a créixer, i un projecte d'intervenció adequat, poden compensar part dels dèficits individuals.

Per a poder constituir-se en grup, a banda de garantir la construcció de la identitat personal, com a requisit per a formar part corresponsable d'un col·lectiu calen, tal i com deia, algunes condicions externes al propi grup. Els infants que tenen pares que no han rebut prou dels seus propis pares, ho tenen molt més magre per poder-se descentrar d'aquesta necessitat de recuperar allò que viuen com una mancança i desenvolupar un nivell d'empatia suficient per a poder compartir en grup.

Tanmateix, els mestres que no poden integrar suficientment en el seu cor als pares dels seus alumnes, independentment de les seves característiques, també ho tenen difícil per aconseguir la sintonia

---

³ "Calidad de vida", Rebeca Wild (Herder-2003)

necessària amb ells per donar-los-hi la confiança que necessiten per aventurar-se a les incerteses i conflictes que genera la vida en grup, així com la complexitat de compartir situacions significatives de convivència.

El grup ha de ser, en gran mesura, un context que ofereixi reconeixement⁴. Aquest és un aspecte vital. Tots recordem situacions viscudes en grup on hem pogut gaudir d'aquest reconeixement, i la seva influència positiva en la nostra autoestima, i hem patit les conseqüències de la seva absència. Una de les preguntes seria, aleshores, com s'ha d'organitzar un grup perquè pugui fer aquesta funció i a la vegada sigui eficient i potenciï totes les capacitats. La resposta aniria en la direcció de que no sols es tracta dels aspectes organitzatius, dels que ja n'hem parlat⁵, també tenen molta importància aspectes com la forma de prendre decisions, les possibilitats d'autoorganitzar-se i el paper que hi juga la cooperació, en la mesura que l'edat dels nens ho permeti.

Metàfores i reflexions finals

La classe, el grup, és el lloc on totes les coses de cadascú es reflecteixen, es multipliquen, s'influencien i es transformen. Ningú escapa a aquesta xarxa de relacions que "gatilla", en paraules de Maturana⁶, un tou de coses importants.

Els grups no neixen formats, es constitueixen i construeixen per les voluntats dels que en tenen la responsabilitat de contenir-los, securitzar-los i potenciar-los, així com per la decisió explícita dels seus membres. Els educadors tenim un projecte envers el grup, necessari com a imatge de possibilitats, com a punt de partida, però hem de procurar no deixar-nos esclavitzar per expectatives, pors, ..., perquè sinó no podrem estar prou atents, oberts, disponibles, al que en ell hi passi i perdrem les oportunitats més riques per ajudar-lo a créixer i desenvolupar-se.

No hem d'oblidar mai que per l'efecte de les ressonàncies mòrfiques⁷, així com de la pròpia resiliència⁸, cada vegada que un grup té èxit en una tasca compartida, es genera una corrent energètica que transfereix tot el que de positiu, i també de negatiu, s'hagi donat en aquell context, a d'altres situacions en les que l'infant participarà. Això ens porta, també, a parlar de les especials vinculacions que es donen en els grups i que perduren al llarg de tota la vida, independentment de la dispersió geogràfica i laboral dels seus membres.

Penso que cal donar un lloc i un paper molt important als grups, a les seves peculiaritats, al seu desenvolupament, ..., a la vegada que tinc un sentiment profund de que, seguint l'estela de l'evolució dels éssers humans, sols podem construir ponts vers el futur, un futur exitós, si som capaços de gestionar en l'equilibri ajustat, allò que esdevé de la relació entre les individualitats i el grup. En un món cada vegada més individualista, més competitiu, en el que circula excessiva informació, i en el que ens sentim més sols que mai, necessitem que els grups siguin generadors de vida arrelada a l'experiència del reconeixement, fugint dels protocols de poder, que tan de mal estan fent arreu. En definitiva, que quan més amor es destil·li en l'experiència dels infants en el marc dels grups, més amorosament podran afrontar els reptes del propi viure, ja que no sempre la intimitat de llurs famílies garanteix aquest amor incondicional necessari per a la seva supervivència emocional.

En els orígens de la vida pertànyer a un grup va ser una necessitat primària, que també garantia seguretat, recursos i provisions per a la supervivència. Més endavant va ser un gaudi, en el que hi va jugar un paper molt important aquest àmbit de l'amor del que parlem. Finalment la pertinença a un grup s'ha anat configurant al voltant d'una necessitat transcendent al plantejar-se col·lectivament el propi sentit de la vida, fent-se preguntes més enllà de la realitat tangible del món observable. En aquest sentit el grup és el detonant del darrer procés d'humanització que avui per avui ens podem imaginar, el que ha de portar-nos cap a la construcció de la identitat social autèntica i plenament ecològica, en el sentit més ampli del concepte, que afavorirà el propi sentit de la vida i el sentit de l'existència en sí mateixa. Cal que trobem, en els centres educatius, formes eficaces per a desenvolupar aquesta dimensió global del paper dels grups. Tot i que sabem que moltes d'aquestes qüestions son imprevisibles hem de crear condicions favorables perquè aquests grups esdevinguin níus ecològics en els que sigui possible la generació de noves formes de relacions harmòniques, gratificants i regeneradores.

⁴ "Protocolos de poder o de reconocimiento", Ruth Swartz (Ediciones Iberoamericanas-1989)

⁵ M'havia oblidat de parlar de la importància, atenent a la idea d'integració de grups d'iguals, de grups dins de grups, a partir d'aquesta imatge sistèmica que tota l'estonaestic dibuixant, d'obrir portes entre les classes de manera que es generin multiplicitat de situacions d'interacció entre grups

⁶ Biología del conocer y del aprendizaje, "El sentido de lo humano", Humberto Maturana (J.C.Saez editor-1991)

⁷ "Siete experimentos que pueden cambiar el mundo", Rupert Sheldrake (Paidós-1995)

⁸ "Los patitos feos: la resiliencia, una infancia infeliz no determina la vida" (Gedisa-2002), "El murmullo de los fantasmas" (Gedisa-2003), ambos de Boris Cyrulnik

Finalment, tota aquesta forma d'entendre el paper i el valor dels grups en els contextos educatius em porta a una de les idees que amb més força em venen una i una altra vegada al cap: aquesta manera de llegir i de gestionar els grups és una oportunitat immillorable perquè l'escola passi de la seva dimensió lineal i descriptiva a una dimensió circular, creativa i narrativa. Gràcies a aquesta narrativitat els infants, els adults, i les interaccions que entre ells es donin, és a dir, els propis grups, podran esdevenir aquells organismes vius dels que parlàvem, que han de permetre la construcció de biografies de vida plenes de sentit en sí mateixes.

Carles Parellada (ICE UAB)
Esparreguera, a 12 d'octubre del 2004

Si necessiteu algun paràgraf introductori es podria fer servir aquest:

Aquest article, que enceta el monogràfic sobre els grups a l'escola, procura introduir un seguit d'aspectes rellevants a l'hora d'entendre el seu funcionament, a vegades en forma de preguntes, a vegades en forma de reflexions o d'hipòtesis. D'alguna manera, l'objectiu de fons té a veure amb el fet de que un dels reptes bàsics de l'educació és el de saber com cal moure's en la dimensió individual i la social per tal de que sigui una educació significativa per a les persones alhora que potenciï la transformació de la societat i del món.